

صنایع ایران و تجارت جهانی، تهدید یا فرصت؟

اسماعیل صلاحی^۱ و فتنانه شکرالهی^۲

۱- پژوهشگاه مواد و انرژی

۲- مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران

چکیده: پیوستن به سازمان تجارت جهانی در اساس فرایند گفتگوی چند جانبه است. این نکته، پیوستن به سازمان را به روندی پیچیده، زمانبر و دشوار تبدیل می‌کند. کشورهای متقاضی پیوستن به این سازمان باید پذیرند که برای مطابقت قوانین ملی با مقررات موافقتنامه‌های چند جانبه سازمان اقدامهایی را به‌عمل آورند و تعهداتی را برای کاهش تعرفه‌ها و اصلاح مقررات به‌عهده گیرند تا دسترسی بیشتری را برای کالاها و خدمات خارجی فراهم کنند. مراحل پیوستن به سازمان تجارت جهانی شامل درخواست عضویت و تشکیل گروه کاری، بررسی فرایند تجارت خارجی کشور متقاضی پیوستن، گفتگوهای چند جانبه برای تهیه جدول امتیازها و تعهدات مربوط به گات ۱۹۹۴ است و همچنین، جدول تعهدات ویژه مربوط به موافقتنامه عمومی تجارت خدمات برای آن کشور و توافق در خصوص گزارش گروه کاری، سند تصمیم در باره پیوستن و قرارداد را، که شرایط پیوستن را معین می‌سازد، شامل می‌شود. در سال ۱۹۹۱، عضویت ایران در GATT مطرح شد. پس از تأسیس سازمان تجارت جهانی، ایران به‌طور رسمی در سال ۱۹۹۷ در دور سنگاپور تقاضای عضویت در این سازمان را مطرح کرد و پیوستن ایران به سازمان در دستور کار نشست وزیران سال ۲۰۰۱ دوحه قرار گرفت. در نهایت، ایران از خرداد ۱۳۸۴ به عضویت ناظر سازمان تجارت جهانی در آمده است. طرفداران سازمان تجارت جهانی اعتقاد دارند که تبادل آزاد کالا و خدمات در دنیا موجب افزایش رشد اقتصادی کشورها، ارتقای سطح زندگی مردم و برقراری صلح و ثبات در جهان می‌شود. منتقدان سازمان تجارت جهانی را مخالف با منافع کشورهای توسعه نیافته می‌دانند و معتقدند که مقررات این سازمان مانعی برای توسعه کشورهاست و آنها را از رشد اقتصادی باز می‌دارد. بسیاری از منتقدان سازمان تجارت جهانی معتقدند که در هر حال، تجارت گسترش خواهد یافت و تنها راه این است که تا آنجا که امکان دارد، شرایطی عادلانه و به‌نفع کشورهای کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته پدید آید.

واژه‌های کلیدی: ایران، تجارت جهانی، صنایع، فرصت و تهدید.

۱. مقدمه

امروزه، با توجه به ظهور پدیده جهانی شدن، سازمانهای جهانی نقش بسزایی در شکل‌گیری سیاستهای تجاری و صنعتی کشورها پیدا کرده‌اند و نقش دولتها را در سیاستگذاری ملی تحت‌الشعاع قرار داده‌اند. برای نمونه، می‌توان به سازمانهایی مانند سازمان جهانی استاندارد (ISO) و سازمان تجارت جهانی (WTO) اشاره کرد. سازمان جهانی استاندارد سعی در یکسان‌سازی و هماهنگ‌سازی مفهوم کیفیت در سراسر جهان دارد و با تدوین مجموعه‌های گوناگون استاندارد مفهوم کیفیت را جهانی می‌کند. از طرف دیگر، سازمان تجارت جهانی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین سازمانهای سیاستگذار تجاری در سطح جهان از کشورها می‌خواهد تا از استانداردها به‌عنوان مانع غیرلازم برای تجارت استفاده نکنند و با رعایت اصولی همچون یکسان‌سازی، هماهنگ‌سازی و تأیید متقابل، استفاده ابزاری از استانداردها به‌عنوان مانع ورود به کشورها به‌حداقل ممکن برسد؛ به‌عبارت دیگر، نقش دولتها در تهیه، تدوین و به‌کارگیری استانداردها، به‌عنوان راهی برای تأمین کیفیت کالا و خدمات، اگرچه نقش مهمی بوده، اما محدودتر شده است [۱].

سازمان تجارت جهانی بررسی پیوسته سیاست تجاری کشورهای عضو را برعهده دارد و به همین منظور، گزارشهای منظمی از این بررسیها را منتشر می‌کند. هدف آن است که افراد و شرکتهای تجاری از شرایط تجارت اطلاع بیشتری داشته باشند. از این نظر، شفاف بودن سیاستها و مقررات از اهمیت بسیاری برخوردار است. در چارچوب سازمان تجارت جهانی این کار از دو طریق انجام می‌شود: نخست الزام دولتها به مطلع ساختن سازمان و کشورهای عضو از سیاست و قوانین و دوم انجام دادن بررسیهای منظم در باره همه کشورهای عضو و سیاستهای تجاری آنها [۱]. اگر چه بررسی سیاست تجاری کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی بخشی از الزامات دور اروگوئه است، اما این بررسیها پیش از پایان گفتگوهای این دور آغاز شده بود. با تشکیل سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵، حوزه بررسی نیز همچون خود سازمان گسترش یافت و تجارت خدمات و حقوق مالکیت

فکری را نیز در بر گرفت. زمان تناوب بررسیها به حجم مبادلات اقتصادی کشورهای عضو بستگی دارد. برای مثال، چهار عضوی که بیشترین حجم تجارت را دارند؛ یعنی اتحادیه اروپا، ایالات متحده، ژاپن و کانادا هر دو سال یک بار، شانزده کشور دیگر [برحسب سهمشان در تجارت جهانی] هر چهار سال یکبار و بقیه کشورها نیز هر شش سال یکبار بررسی می شوند. البته، برای کم توسعه یافته ترین کشورها دوره بررسیها شاید از مرز شش سال نیز بگذرد. در هر بررسی گزارشی توسط کشور مورد بررسی برای اعلام سیاستهایش و گزارش دیگری به طور مستقل توسط دبیرخانه سازمان تجارت جهانی تهیه می شود [۲].

در این مقاله ضمن معرفی مراحل پیوستن به سازمان تجارت جهانی تلاش شده است تا فعالیتهای این سازمان برای صنایع کشور معرفی شوند و نه به عنوان تهدید، بلکه بهره گیری از فرصت به حساب آیند.

۲. گفتگوهای جدید تجاری جهان

دور جدید گفتگوهای تجاری جهان که از سال ۲۰۰۲ آغاز شده، نخستین دور گفتگوهای آزاد سازی تجاری جهان پس از تشکیل سازمان تجارت جهانی و نهمین دور گفتگوها از زمان تأسیس موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) در سال ۱۹۴۷ است. دور جدید گفتگوهای تجاری جهان ابتدا قرار بود همزمان با سومین نشست وزیران در سال ۱۹۹۹ در شهر سیاتل (ایالات متحده) آغاز شود، اما به دلیل اختلاف نظر کشورهای عضو بر سر موضوعاتی که باید در دستور کار اجلاس قرار می گرفت، نشست سیاتل در این زمینه با شکست مواجه شد و آغاز این دور تا زمان چهارمین نشست وزیران سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۰۱ در شهر دوحه به تعویق افتاد [۳]. چهارمین نشست وزیران سازمان با تصویب بیانیه ای در ۵۲ بند با شروع دور جدید گفتگوهای تجاری موافقت کرد که اکنون از آن به عنوان دور دوحه یاد می شود. بر اساس بیانیه دوحه دور جدید گفتگوها باید در سال ۲۰۰۲ آغاز شود و تا اول سال ۲۰۰۵ پایان یابد. طبق این بیانیه گفتگوهای مربوط به خدمات و کشاورزی که از سال ۲۰۰۰ آغاز شده است باید تا سال ۲۰۰۵ به پایان برسد و

گفتگوهای مربوط به تفاهمنامه حل اختلاف و علامتهای جغرافیایی نیز باید تا پنجمین نشست وزیران در سال ۲۰۰۳ به نتیجه برسد. بر اساس بیانیه دوحه موضوعاتی که در دور جدید در باره آنها گفتگو خواهد شد، عبارت‌اند از: دسترسی به بازار محصولات کشاورزی، جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری، سرمایه‌گذاری و تجارت، ارتباط میان تجارت و سیاستهای رقابتی، شفافیت در خریدهای دولتی، ساده‌سازی تجاری، مقررات سازمان تجارت جهانی، تجارت و محیط زیست، ظرفیت‌سازی و همکاری فنی، تجارت الکترونیکی، تجارت و انتقال فناوری، برخورد ویژه و گوناگون با کشورهای در حال توسعه، کم توسعه یافته‌ترین کشورها و اقتصادهای کوچک و مسائل و موضوعات مربوط به اجرای موافقت‌نامه‌های پیشین سازمان تجارت جهانی. بیانیه دوحه چگونگی انجام یافتن گفتگوهای دور جدید را به کمیته گفتگوهای تجاری که به ریاست دبیر کل سازمان تشکیل شده، واگذار کرده است. این کمیته برنامه گفتگوها را در چارچوب ارکان سازمان تجارت جهانی یا از طریق تشکیل گروهها و کمیته‌های گفتگوی جدید طبق برنامه زمانی تعیین شده دنبال می‌کند [۴].

۳. ایران و پیوستن به سازمان تجارت جهانی

با وجود مخالفتهایی که با تشکیل و ادامه کار سازمان تجارت جهانی وجود دارد، تقاضای کشورها برای پیوستن به این سازمان بسیار زیاد است. پیوستن به سازمان تجارت جهانی به آسانی امکان‌پذیر نیست و فقط تقاضا دادن، پذیرفته شدن در این سازمان را تضمین نمی‌کند. کشورهای متقاضی پیش از پیوستن به این سازمان باید تغییرات زیادی در مقررات اقتصادی و بازرگانی خود پدید آورند. موانع تجاری باید لغو و زمینه‌های تجارت جهانی مثل پدید آمدن زمینه فعالیت بانکهای جهانی و قوانین حمایت از سرمایه‌های خارجی فراهم شود. متقاضیان عضویت در سازمان تجارت جهانی امیدوارند که با حضور در تجارت جهانی به ثبات و توسعه اقتصادی بیشتری دست یابند. مطالعه عملکرد اقتصادی کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی نشان دهنده نتایج مختلفی است. کشورهایی که توان اقتصادی

ضعیف‌تری دارند، با اجازه ورود محصولات شرکت‌های خارجی صنایع داخلی خود را در شرایط دشواری قرار داده‌اند. یکی از مهم‌ترین مشکلات سازمان تجارت جهانی نه برقراری ثبات در روابط تجاری دولتها، بلکه پدید آوردن ثبات در سیاست‌های تجاری در داخل کشورهاست. کشورهای متقاضی عضو سازمان تجارت جهانی برای انطباق قوانین داخلی خود با مقررات این سازمان با دشواریهای زیادی روبه‌رو هستند. و گاه مجبور به تصویب، تغییر و بازنگری هزاران قانون و لایحه حقوقی می‌شوند. مهم‌ترین نکته‌ای که باید از تجربه کشورهای دیگر آموخت، آمادگی پیشین برای عضویت در این سازمان است. بجز کشورهای ناظر در سازمان تجارت جهانی که باید درخواست عضویت کامل خود را تسلیم کنند، اعضای این سازمان که از عضویت کامل در آن برخوردارند، به دو دسته اعضای اولیه و اعضای ملحق شده تقسیم می‌شوند [۵]. اعضای اولیه همان طرف‌های هم‌پیمان گات تا پایان سال ۱۹۹۴ و نیز اتحادیه اروپا هستند که در مهلت دو ساله پس از تأسیس سازمان تجارت جهانی که موافقتنامه آن برای پذیرش باز بوده است، به عضویت این سازمان در آمده‌اند. تعداد اعضای اولیه ۱۲۸ عضو است. دیگر کشورها یا قلمروهای جدا و خود مختار گمرکی نیز برای عضویت، باید فرایند پیوستن را مطابق با ماده ۱۲ موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی طی کنند. فرایند پیوستن به این سازمان با دیگر سازمان‌های جهانی متفاوت است. براساس ماده ۱۲ پیوستن به سازمان در شرایطی صورت می‌گیرد که توافقی بین سازمان با دولت متقاضی پیوستن انجام شود. بنابراین، فرایند پیوستن به سازمان تجارت جهانی در اساس فرایند گفتگوی دو طرفه است. این نکته، پیوستن به سازمان را به روندی پیچیده، زمانبر و دشوار تبدیل می‌سازد. کشورهای متقاضی پیوستن باید بپذیرند برای مطابقت قوانین ملی با مقررات موافقتنامه‌های چند جانبه سازمان اقدام‌هایی را به عمل آورند. همچنین، لازم است که آنها تعهداتی را برای کاهش تعرفه‌ها و اصلاح مقررات به‌عهده گیرند تا دسترسی بیشتری را برای کالاها و خدمات خارجی فراهم سازند. مراحل پیوستن به سازمان تجارت جهانی شامل درخواست عضویت و تشکیل گروه کاری، بررسی فرایند تجارت خارجی کشور متقاضی پیوستن، گفتگوهای دو جانبه برای تهیه جدول امتیازها و

تعهدات مربوط به گات ۱۹۹۴ است و همچنین، جدول تعهدات ویژه مربوط به موافقتنامه عمومی تجارت خدمات برای آن کشور و در پایان، توافق در باره گزارش گروه کاری، سند تصمیم در خصوص پیوستن و قرارداد را، که شرایط پیوستن را معین می‌سازد، شامل می‌شود. [۶].

در سال ۱۹۹۱ عضویت ایران در گات^۱ مورد توجه قرار گرفت [۶]. پس از تأسیس سازمان تجارت جهانی، ایران به‌طور رسمی در سال ۱۹۹۷ در دور سنگاپور تقاضای عضویت در این سازمان را مطرح کرد. در اواخر سال ۲۰۰۰ پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی در دستور کار نشست وزیران سال ۲۰۰۱ دوحه قرار گرفت، ولی با مخالفت ایالات متحده تقاضای ایران رد شد. چنانچه شورای عمومی سازمان تجارت جهانی با تقاضای ایران برای عضویت در آن سازمان موافقت کند، این تصمیم به معنای پذیرش ایران در این سازمان و قرار گرفتن ایران به‌عنوان یکی از اعضای سازمان و آغاز فعالیتهای اقتصادی بر اساس مقررات و قوانین سازمان تجارت جهانی نیست، بلکه به معنای پذیرش آغاز فرایند پیوستن ایران به این سازمان است که فرایندی پیچیده و طولانی است. برای مثال، تقاضای کشور چین برای عضویت در گات در سال ۱۹۸۶ به تصویب شورای عمومی رسید، ولی این کشور تا سال ۲۰۰۱ به عضویت قطعی سازمان تجارت جهانی در نیامد. زمانی که شورای عمومی تقاضای کشوری را برای عضویت در سازمان تجارت جهانی بپذیرد، یک گروه کاری از همه اعضای سازمان تشکیل می‌شود. سپس، گروه کاری مطالعه روند تجاری کشور متقاضی را که از سوی همان کشور تدوین شده است یا در واقع، کار بررسی میزان انطباق اقتصاد آن کشور را با حدود ۲۲۰۰ ماده سازمان که مجموعه شرایط عضویت یک کشور در سازمان تجارت جهانی را مشخص می‌کند، آغاز خواهد کرد [۷]. در فرایند بررسی و مطالعه، سؤالها و ابهامهایی که برای گروه کاری یا هر یک از اعضای آن پیش می‌آید، با کشور متقاضی در میان گذاشته و از آن کشور خواسته می‌شود تا به آنها پاسخ دهد. پاسخهای دریافتی ممکن است پذیرفته شوند یا اینکه ابهامهای دیگری

را ایجاد کنند. برای مثال، در مورد روسیه ۵ هزار و در مورد چین ۳ هزار سؤال از سوی گروه کاری مطرح شد که این دو کشور پاسخهایی برای آنها تهیه کردند.

پس از آنکه پاسخهای دریافتی مورد قبول گروه کاری قرار گرفت، رایزنی بر سر گرفتن امتیاز و چگونگی اجرای مقررات سازمان تجارت جهانی آغاز می‌شود. پیوستن هر کشور به این سازمان بر پایه شرایط مورد توافق میان دولت متقاضی و سازمان تحقق می‌پذیرد، بدان معنا که سازمان ضوابطی برای عضویت قایل است، اما این شرایط قابل انعطاف و رایزنی است. بنابراین، هر کشوری که به این مرحله از فرایند پیوستن می‌رسد، باید همه توان خود را برای کسب امتیاز لازم در گفتگوها به کار گیرد. البته، کشور متقاضی نباید انتظار داشته باشد که فقط امتیاز بگیرد و هیچ امتیازی واگذار نکند و بازار کشورها به‌روی او گشوده شود، ولی بازارش به‌روی دیگران بسته باشد، بلکه باید در گفتگوهای پیوستن در پی آن باشد که چه امتیازی بگیرد و چه امتیازی بدهد که بیشترین منافع را برای کشورش فراهم کند. کشور متقاضی در روند گفتگوها در کنار امتیازاتی که از سازمان تجارت جهانی و از اعضای آن کسب می‌کند، ناگزیر امتیازاتی را هم باید واگذار کند، در غیر این صورت، هیچ‌گاه گفتگوها به نتیجه نمی‌رسد و کشور متقاضی برای همیشه از عضویت در سازمان محروم می‌شود. بنابراین، فن گفتگو در این مرحله برای کشورهای متقاضی حیاتی است. هیچ کشوری نمی‌تواند خود را از تجارت با حدود ۱۵۰ کشور عضو سازمان تجارت جهانی که امور اقتصادی آنها تابع مقررات سازمان تجارت جهانی است و بیش از ۸۰ درصد تجارت جهان در بین این کشورها در جریان است، محروم کند و فقط روابط تجاری خود را با کشورهای متقاضی در سازمان تجارت جهانی و معدود کشورهای بی‌هنوز تقاضای عضویت خود را نداده‌اند، محدود سازد.

سازمان تجارت جهانی در گفتگوهای پیوستن دو خواسته اساسی از کشورهای متقاضی دارد: ۱. تطبیق تدریجی قوانین، مقررات اقتصادی و تجارت داخلی با قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی؛ ۲. باز کردن بازار کالا و خدمات داخلی بر روی طرفهای تجاری خارجی. هر کشوری که بخواهد، می‌تواند در گروه کاری بررسی پیوستن کشور متقاضی عضو شود و در این زمینه هیچ محدودیتی وجود ندارد و کشور متقاضی پیوستن نمی‌تواند

مانع حضور کشوری در گروه کاری خود بشود و از طرفی، کشور متقاضی باید موافقت تمام اعضای گروه کاری خود را در زمینه مبادلات تجاری جلب کند، بنابراین، در صورتی که ایالات متحده بخواهد عضو گروه کاری بررسی پیوستن ایران بشود، ایران باید موافقت این کشور را نیز جلب کند و از طرف دیگر، با توجه به اینکه تصمیمها در گروه کاری به صورت جمعی گرفته می‌شود، اگر ایالات متحده عضو گروه کاری بررسی پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی بشود، می‌تواند همانند گذشته مانع عضویت دایم ایران در این سازمان باشد.

در حال حاضر، ۳۰ کشور عضو ناظر سازمان تجارت جهانی هستند که از مدتها پیش در حال گفتگو برای عضویت دایم در این سازمان هستند و در این بین، کشور الجزایر از سال ۱۹۸۷ که عضو ناظر شد، در حال گفتگو برای عضویت دایم در سازمان است. کشورهای روسیه، عربستان سعودی و اکراین نیز از سال ۱۹۹۳ در حال گفتگو هستند تا به سازمان تجارت جهانی پیوندند. کشور ازبکستان در سال ۱۹۹۴ عضو ناظر شد، کشور ویتنام نیز از سال ۱۹۹۵ تاکنون در حال گفتگو برای عضویت دایم و کشور آذربایجان از سال ۱۹۹۷ تاکنون عضو ناظر این سازمان است.

کشورهایی که به عنوان عضو ناظر در سازمان تجارت جهانی پذیرفته می‌شوند، برای پیوستن به این سازمان باید مراحل زیر را بگذرانند [۸]:

۱. در نخستین مرحله، کشور متقاضی باید گزارش کاملی از نظام تجاری و قانونی خود به گروه کاری بررسی پیوستن به سازمان ارائه دهد.
۲. در مرحله دوم، کشور متقاضی باید به پرسش کشورهای عضو گروه کاری که برای بررسی نظام تجاری و قانونی خود صورت می‌گیرد پاسخ دهد و آنها را در باره نظام تجاری خود متقاعد کند.
۳. در مرحله سوم، در گفتگوهای چند جانبه با اعضای سازمان، شرایط و ضوابط پیوستن مشخص می‌شود و تعهدات لازم در زمینه رعایت قوانین سازمان تجارت جهانی ارائه خواهد شد.

اسماعیل صلاحی و فتانه شکرالهلا ۱۵

۴. در مرحله چهارم، لازم است در گفتگوهای دو جانبه با تک تک اعضای گروه کاری در زمینه امتیازها و تعهدات مبادلات تجاری کالا و خدمات و دسترسی کشورها به بازارهای یکدیگر به توافق برسند.

۵. در مرحله پنجم، باید سند مربوط به شرایط پیوستن که شامل شرایط و ضوابط مورد قبول کشور متقاضی و کشورهای عضو گروه کاری است و همچنین، سندی که در زمینه توافقات دو جانبه است، به امضا و تصویب برسد.

۶. در مرحله ششم، گزارش نهایی گروه کاری به شورای عمومی سازمان تجارت جهانی ارائه، تصویب و در این شورا یا در نشست وزیران اعلام می شود.

۷. در مرحله هفتم، سه ماه به کشور متقاضی عضویت مهلت داده می شود تا اسناد پیوستن به سازمان تجارت جهانی را در نهاد قانونگذاری خود به تصویب برساند.

۳۰ روز پس از آنکه دولت تصویب قانونی اسناد پیوستن را به اطلاع دبیرخانه سازمان تجارت جهانی برساند، به عضویت دائم این سازمان در می آید. ایران از خرداد ۱۳۸۴ به عضویت ناظر سازمان تجارت جهانی در آمده است.

۴. صنایع ایران و تجارت جهانی

با پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی ورود و صدور کالا و خدمات در زمینه‌های گوناگون به کشور ساده خواهد شد و این کار آثار مستقیم و غیر مستقیمی به همراه دارد. در دهه گذشته، در ایران با افزایش تولید محصولات صنعتی نسبت به نیازهای اولیه مصرف و پدید آمدن انتظارات و خواسته‌های جدید، نیاز مشتریان تغییرات بسیاری کرده است. این تغییرات گاهی چنان بوده است که صنایع کشور را برای پاسخگویی به نیازهای مشتریان به تغییر اساسی مجبور ساخته، چنان که با مطرح شدن مسئله کیفیت محصول، این نکته به شاخص اصلی تولید در صنعت ایران تبدیل شده است؛ به عبارت دیگر، کارایی، کیفیت، انعطاف پذیری و نوآوری از جمله شاخصهای تعیین کننده برای بقای صنعت ایران بوده است و خواهد بود.

صنایع کشور باید روندی را در پیش بگیرند که در آن رویکرد به کیفیت، از کنترل محصول به کیفیت سازمان تبدیل شود و حرکت کیفیت همه فعالیتهای بهبود سازمان را پوشش دهد و ارتقای کیفیت و تعالی سازمان راهکار اساسی پیروزی در عرصه رقابت جهانی به شمار آید. با توجه به تلاشهای گسترده‌ای که در زمینه پیوستن ایران به این سازمان انجام می‌شود، صنایع کشور باید تلاش کنند تا خود را به ترازهای جهانی برسانند و بتوانند به کیفیتی دست یابند که نتیجه آن تولید محصولی متناسب با خواسته‌های مشتریانی باشد که حق انتخاب محصولات تولیدی را در سطح جهانی دارند. با پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی به تدریج واردات کالا و خدمات به کشور آسان می‌شود، آزادی انتخاب مشتریان ایرانی افزایش می‌یابد و رقبای خارجی شرکتهای ایرانی از حالت بالقوه به رقبای بالفعل تبدیل خواهند شد. بدین ترتیب، شرایط رقابتی صنایع کشور از وضعیت رقابت محدود در داخل مرزهای کشور به رقابت جهانی تبدیل می‌شود و نتیجه این شرایط جدید بروز شکاف میان کیفیت شرکتهای ایرانی نسبت به رقبای خارجی آنها خواهد بود. از آنجا که پس از پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی بروز بحران در مدیریت صنعتی کشور اجتناب ناپذیر است، بنابراین، برای پیشگیری از تبدیل این بحران به فاجعه ملی لازم است تا مدیران صنایع کشور متولی هدایت حرکت ملی کیفیت در ایران شوند که از جمله آنها می‌توان به همکاری و مشارکت صنایع ایران در تدوین استانداردهای جهانی اشاره کرد.

اگر چه اجرای استانداردهای جهانی که از طرف سازمان جهانی استاندارد تصویب و ابلاغ می‌شود اختیاری است، ولی در فرایند تجارت جهانی باید هر روز در قراردادهای تجاری بیشتر به اجرای استانداردهای جهانی توجه کرد و به آن همت گماشت. آینده صادرات صنعت کشور وابستگی مستقیم به تلقی تولید کنندگان آن از الزامات استانداردهای ایزو و اجرای آنها دارد. نکته مهم آن است که اگر از فرصت استفاده شود، می‌توان صنایع کشور را در تصمیم‌گیریهای جهانی در زمینه تدوین استانداردهای کالا سهمیم و در این تصمیم‌گیریها شرکت کرد [۹].

طبیعی است که موفقیت صنایع ایران در بازارهای جهانی و حتی بازارهای داخلی

اسماعیل صلاحی و فتانه شکراله‌ئی ۱۵

متوجه کالاها و خدماتی است که از استانداردهای بهتر و برتر جهانی استفاده کند. تردیدی نیست که اطمینانی که سالهاست از طریق تدوین و انتشار استانداردهای ایزو ۹۰۰۰، ۱۴۰۰۰، ۱۸۰۰۰، ۱۷۰۲۵ و دیگر استانداردهای مدیریت کیفیت و تضمین کیفیت نصیب سازمان جهانی استاندارد شده است، توجه محافل تولیدی و خدماتی را به این استانداردها به‌عنوان استاندارد پایه جلب کند. ایزو یکی از مهم‌ترین سازمانهای تدوین استانداردهای جهانی است که ظرف ۵۵ سال گذشته بیش از ۱۳۰۰۰ عنوان استاندارد در زمینه‌های گوناگون تدوین کرده است. تجربه نشان داده است که اختلاف موجود بین مقررات فنی و استانداردهای محلی و ملی، تجارت جهانی را دچار اختلال می‌کند و در نتیجه، جامعه جهانی نیازمند قوانین و مقررات یکسان است تا همگان از آن سود ببرند.

سازمان تجارت جهانی موظف است تا با کمک به سازمانهای تدوین استاندارد جهانی سازکار مالی و فنی را برای مشارکت این کشورها در فعالیتهای تدوین استانداردهای جهانی پدید آورد. همچنین، این سازمان موظف است در زمینه ارائه کمکهای فنی به کشورهای در حال توسعه با سازمانهای استاندارد جهانی هر چه بیشتر هماهنگ باشد و توان کشورهای در حال توسعه را برای بهره‌مندی کامل از استانداردهای جهانی افزایش دهد. خط مشی سازمان تجارت جهانی این بوده که تا آنجا که ممکن است، استانداردهای جهانی به‌عنوان استانداردها، مقررات فنی و راهنمایی جهانی به‌عنوان آیین‌نامه‌های ارزیابی انطباق به کار گرفته شود، بدین معنی که از استانداردهای ایزو می‌توان برای تشکیل زیرساختهای لازم در تجارت جهانی بهره گرفت. تلاش ایزو پدید آوردن چارچوبی برای ارزیابی انطباق جهانی و ترویج آن است و این اقدام راهگشای ساده‌سازی تجارت جهانی کالا و خدمات خواهد شد [۹].

۵. سازمان تجارت جهانی و مسائل زیست محیطی

تجارت و محیط زیست از مسائلی است که هم در گات و هم در سازمان تجارت جهانی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در سال ۱۹۹۵ به پیشنهاد وزرای

شرکت کننده در اجلاس پایانی دور اروگوئه، کمیته‌ای به نام کمیته تجارت و محیط زیست تشکیل شد تا این موضوع را بررسی کند. همچنین، در چهارمین نشست وزیران در سال ۲۰۰۱ در دوحه توافق شد که در باره تجارت و محیط زیست گفتگو شود تا رابطه بین گفتگوهای تجاری چند جانبه و محیط زیست مشخص و آزاد سازی کالاها و خدمات زیست محیطی تبیین شود [۴]. در مجموعه مقرراتی که در سند نهایی دور اروگوئه تصویب شده است، هیچ موافقتنامه‌ای در ارتباط ویژه تجارت و محیط زیست وجود ندارد، ولی در برخی از موافقتنامه‌ها اشاره ویژه‌ای به این موضوع شده است. از این میان، می‌توان به مقدمه موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی اشاره کرد که مقرر می‌دارد اعضای سازمان تلاشهای تجاری خود را با هدف توسعه پایدار و به دنبال حفظ و نگهداری از محیط زیست تقویت کنند. سازمان تجارت جهانی سازمانی است که فقط موضوعات تجاری در آن مورد گفتگو و توافق قرار می‌گیرد و موضوعات زیست محیطی فقط زمانی در این سازمان مورد توجه هستند که تأثیر بسزایی بر روی تجارت داشته باشند.

۶. موافقان و مخالفان سازمان تجارت جهانی

از دیدگاه بنیانگذاران و طرفداران سازمان تجارت جهانی تبادل آزاد کالا و خدمات در دنیا سبب افزایش رشد اقتصادی کشورها، ارتقای سطح زندگی مردم و برقراری صلح و ثبات در جهان می‌شود. موافقان سازمان تجارت جهانی تأکید می‌کنند که تعهد همه اعضا به اجرای قوانین این سازمان به تدریج موجب بهبود نظام اقتصادی، برقراری حکومت قانون و هماهنگی بیشتر با جامعه جهانی خواهد شد. البته، منتقدان سازمان تجارت جهانی آن را مخالف با منافع کشورهای توسعه نیافته می‌دانند و معتقدند که مقررات این سازمان، به ویژه حق مالکیت فکری، مانعی برای توسعه کشورهاست و آنها را از رشد اقتصادی باز می‌دارد. ایشان معتقدند که حق مالکیت فکری بدین معناست که اگر روشهای سنتی تولید، درمان و خدماتی برخی از کشورها توسط کشورهای توسعه یافته و صنعتی بررسی و مدون شود، به‌عنوان یک حق مالکیت فکری شناخته خواهد شد و از این پس، آن کشورها که

قرنها از روشهای سنتی استفاده می کرده‌اند باید برای به کارگیری آنها برای صاحبان جدید آن حقی قابل شوند. سایر گفتگوها برای مثال، گفتگو در باره رفع ممنوعیت واردات کالا و کاهش تعرفه‌های بازرگانی نیز مخالفانی دارد. کشورهای توسعه نیافته برای حفظ صنعت داخلی خود، در برابر کالاهای وارداتی ارزان قیمت خارجی، موانع و محدودیتهایی را برقرار می کنند تا توان رقابت کالاهای داخلی افزایش یابد. بسیاری از کارشناسان معتقدند که حذف موانع تجاری به معنی نابودی صنعت داخلی و بیکاری کارگران و به نفع تولیدکنندگان خارجی است و با آن مخالف‌اند. در نتیجه، در سالهای اخیر، هرگاه سازمان تجارت جهانی نشستی برگزار کرده، اعتراضهای گسترده‌ای وجود داشته است و مخالفان نه تنها در ارائه نظرهای خود به سخنرانی پرداخته‌اند، بلکه در خیابانهای اطراف محل برگزاری نشست سازمان آمده و اعتراضهای خود را بر ضد اهداف این سازمان بیان کرده‌اند.

شاید تاکنون هیچ‌یک از اقدامهای جهانی تا این حد مخالف نداشته است. مخالفان این سازمان را متهم می کنند که می خواهد تقسیم کاری در جهان پدید آورد که در آن سهم کشورهای پیشرفته بیش از کشورهای فقیر است، محیط زیست در آن چندان مهم نیست و کارهای پست و زیان آور توسط کشورهای کمتر توسعه یافته یا توسعه نیافته انجام شود. موافقان این سازمان نیز استدلال می کنند که تنها راه کاهش فقر و بیکاری در کشورهای کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته، هدایت سرمایه‌های جهانی به این کشورهاست و برای این کار این کشورها ابتدا باید قواعد و اصول کار با سرمایه‌های خارجی را فراگیرند که این یکی از وظایف مهم سازمان تجارت جهانی است. بسیاری از منتقدان سازمان تجارت جهانی معتقدند که در هر حال، تجارت گسترش خواهد یافت و تنها راه این است که تا آنجا که امکان دارد، شرایطی عادلانه و به نفع کشورهای کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته پدید آید. حامیان پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی بر این نکته تأکید دارند که چنین تحولی به بهبود کیفیت تولیدات و ارائه خدمات بانکی و اقتصادی در ایران منجر خواهد شد. مردم ایران حق دارند که از بهترین کالاها و خدمات واحدهای تولیدی ساخت داخل که همسان با فناوریهای نوین جهانی باشد، برخوردار شوند.

هواداران پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی همسان ساختن سیستم بانکی و خدمات مالی و بیمه و بورس کشور را با استانداردهای جهانی از دیگر دستاوردهای عضویت ایران در این سازمان عنوان می‌کنند. در حال حاضر، یکی از موانع عمده حضور سرمایه‌گذاران و بخشهای توسعه‌یافته و پیشرفته اقتصادی جهان در طرحهای تولیدی و اشتغالزای کشور را می‌توان نبود سیستمی همسان با استانداردهای جهانی در بخش خدمات مالی و بانکی دانست [۱۱]. اصلاح و به روز ساختن این سیستم می‌تواند راه را برای جذب سرمایه‌های خارجی به کشور بگشاید و طرفهای بازرگانی کشورمان را از مواجهه با سیستمهای ناکارا و به دور از معیارهای جهانی در بخش خدمات مالی و بانکی ایران باز دارد. چنین تحولی همچنین، می‌تواند جایگاه از دست رفته ایران را در مبادلات مالی منطقه که در دو دهه اخیر به کشورهایی چون امارات و ترکیه منتقل شده است، به کشورمان بازگرداند.

توجه به مزیت‌های نسبی اقتصادی ایران از جمله توانمندی بخشهایی چون کشاورزی که از شرایط استثنایی و ویژه‌ای در ایران برخوردار است، نوید بخش حضور مناسب دیگری از بازارهای جهانی به سود تولیدات ایرانی خواهد بود. افزون بر آن، برخورداری کشور از نیروی کار و انرژی ارزان قیمت که در مقایسه با بسیاری دیگر از کشورهای جهان بی‌نظیر است، در نهایت باید به کاهش قیمت تمام شده کالا در ایران بینجامد و توان رقابتی مناسبی را برای کالاهای ساخت داخل در بازارهای جهانی پدید آورد.

همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، مقررات سازمان تجارت جهانی بر یکسان سازی نرخ ارز و قطع یارانه‌های دولتی تأکید دارد. نظام مبتنی بر پرداخت یارانه‌های هنگفت در کشور تسلط همه جانبه‌ای بر بخشهای گوناگون اقتصاد کشور دارد. پرداخت یارانه‌های سوخت و انرژی که سالیانه چندین میلیارد دلار از بودجه کشور را به خود اختصاص می‌دهد، بخشهای آسیب پذیر اجتماع و همچنین، برخی صنایع کشور را به شدت به سوخت ارزان وابسته کرده است. فرایند قطع یارانه‌ها می‌تواند شوک عظیمی را نه تنها در بعد اقتصادی، بلکه در ابعاد فرهنگی و اجتماعی به کشور وارد کند و با در نظر گرفتن ابعاد

تورمزای آن، زیانهای بسیاری را به برخی از واحدهای تولیدی کشور وارد سازد. در صورت چنین تحولی، حتی بخشهایی همچون حمل و نقل و در نتیجه، کشاورزی که به جابه جایی سریع و ارزان تولیدات خود وابسته اند، در معرض تهدید قرار خواهند گرفت. ناکارایی بخشهای عمده‌ای از صنایع کشور و نبود توان رقابت تولیدات آنان با محصولات مشابه خارجی تهدید بزرگ دیگری است که ایران در صورت پیوستن به سازمان تجارت جهانی با آن روبه‌رو خواهد بود. در حال حاضر، تنها برخی از صنایع سبک و مواد غذایی توانایی مقاومت در برابر هجوم محصولات با کیفیت و ارزان قیمت خارجی را دارند. خطر ورشکستگی انبوه شرکتها و کارخانه‌های داخلی و بیکاری میلیونها تن از کارگران ایرانی از جمله تهدیدی است که مسئولان اقتصادی کشور باید بدان توجه داشته باشند.

پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی مستلزم وضع نکردن مالیات بر واردات است و این کار موجب کاهش قابل توجه درآمدهای مالیاتی دولت خواهد شد. مخالفان پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی اعتقاد دارند که این سازمان در هر حال مدافع نظام اقتصادی حاکم بر جهان غرب و در عمل نیز تأمین کننده منافع کشورهای صنعتی و توسعه یافته است. بدون تردید، روند عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی که از پنجم خرداد ماه سال ۱۳۸۴ و با عضویت ناظر ایران در این سازمان آغاز شده است، روندی طولانی و در برگیرنده گفتگوهای تخصصی و پرفراز و نشیب خواهد بود. باید به این نکته مهم توجه داشت که کشورهای داوطلب پیوستن به سازمان تجارت جهانی برای انطباق قوانین داخلی خود با مقررات این سازمان با دشواریهای زیادی روبه‌رو بوده و گاه مجبور به تصویب، تغییر و بازنگری هزاران قانون و لایحه حقوقی شده‌اند.

بدون تردید، سازمان تجارت جهانی یکی از مهم‌ترین سازمانهای بین‌المللی است که می‌تواند تأثیر تعیین کننده‌ای بر عملکرد اقتصاد و تجارت جهانی داشته باشد. با توجه به این نکته، کشورهای صادرکننده نفت باید بدانند که پس از پیوستن به این سازمان با نفت به‌عنوان تنها منبع درآمد برخی از کشورهای جهان چگونه رفتار خواهد شد؟ در هیچ

ماده‌ای از توافقنامه‌های گات و سازمان تجارت جهانی به این موضوع اشاره‌ای نشده است که نفت و فراورده‌های آن از قوانین تجارت آزاد جهانی مستثنا هستند. همچنین، از دیگر سؤال‌های مورد توجه در زمینه تجارت جهانی مهاجرت نیروی کار و استفاده از فرصت‌های شغلی است که در دیگر کشورهای عضو وجود دارد. آیا در پرتو سیاست‌های سازمان تجارت جهانی انسانها به‌عنوان نیروی کار بدون هیچ ممنوعیتی به‌هر کجای جهان که بخواهند می‌توانند سفر کنند، اقامت گزینند و به کار مشغول شوند؟ آیا مواد اولیه یا مواد خام بسیاری از صنایع که فراوری آنها ممکن است در کشورهای در حال توسعه از جمله مزایای نسبی آنها باشد نیز در دایره شمول ضوابط این سازمان می‌گنجد؟ آیا تحریم‌های اقتصادی آمریکا علیه برخی از کشورها با مقررات سازمان تجارت جهانی سازگار است؟ و در کلام پایانی باید پرسید که اگر سازمان تجارت جهانی در یک قرن پیش پدید آمده بود، آیا بسیاری از کشورهای صنعتی و توسعه یافته امروز در موقعیت کنونی خود بودند و امکان توسعه آنها وجود می‌داشت؟

۷. نتیجه‌گیری

جهانی شدن به معنی پذیرفتن مجموعه‌ای از قوانین و مقررات همگانی و جهانی یا به عبارت دیگر، پذیرفتن استانداردهای جهانی است. تجارت جهانی اگر با توسعه استانداردهای جهانی همگام نباشد، به شعارهای زیبا و فریبنده تبدیل خواهد شد. جهانی شدن به معنی رقابت تنگاتنگ ارائه دهندگان محصول و خدمات است که از جمله اهداف مهم آن جلب رضایت مشتریان ملی و فرا ملی است. وظیفه صنایع کشور آن است که چگونه خود را با این واقعیت جهانی منطبق کنند. سازمانهای جهانی مانند سازمان تجارت جهانی و سازمان جهانی استاندارد نقش مؤثری در تهیه، تصویب و اجرای استانداردها و تأمین کیفیت کالا و خدمات دارند و بنابراین، حضور فعال دولتها در مجامع جهانی و در نتیجه، آگاه شدن صاحبان صنایع از تحولات موجود، نگرش مدیریت را تقویت می‌سازد.

استانداردهای بین‌المللی نقش مهمی در اجرای موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی

ایفا می کنند و از اعضای سازمان خواسته می شود تا در تدوین استانداردهای جهانی فعالانه شرکت کنند. نکته مهم این است که فرایند پیوستن به سازمان تجارت جهانی طولانی است و بدون وجود پیش شرطهای لازم و آمادگی واقعی و قبلی، پیوستن به این سازمان می تواند لطمات جبران ناپذیری را برای صنایع کشور به همراه داشته باشد.

مزایای پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی عبارت اند از: دسترسی آسان تر به بازارهای جهانی، جذب بیشتر سرمایه گذاری خارجی و سود بردن از آثار مثبت آن، امکان استفاده از مشاوره ها، کمکها، خدمات فنی و سیستمهای سازمان تجارت جهانی در چارچوب مقررات سازمان برای حل اختلافات تجاری، توسعه صادرات ایران به ویژه در محصولاتی که مزیت نسبی در تولید آنها وجود دارد، مثل کالاهای کشاورزی، صنایع غذایی و مانند آنها، حفظ موقعیت صادراتی کشور در تولید محصولات سنتی و ارتقای کیفی محصولات تولیدی داخلی به سبب لزوم رعایت استانداردهای جهانی.

پیوستن به این سازمان معایبی نیز دارد که عبارت اند از: افزایش واردات ناشی از برداشتن موانع غیر تعرفه ای و حذف کنترلهای ارزی و زیان حاصل از آن با توجه به کمبود منابع ارزی، امکان ورشکستگی بنگاههای اقتصادی در بخشهای صنعتی و خدماتی و پیامدهای ناشی از آن از قبیل افزایش میزان بیکاری به دلیل کاهش تولید صنایع و کارخانه هایی که دارای محصولات قابل رقابت نیستند، بدتر شدن وضعیت توزیع درآمدها در کشور و پرداخت هزینه های هنگفت بابت تولید کالاهای مشمول حقوق مالکیت فکری. به دلیل عضو نبودن ایران در سازمان تجارت جهانی صاحبان صنایع در کشور با ضوابط و مقررات حاکم بر تجارت جهانی که حدود ۱۵۰ کشور تدوین کرده اند، آشنایی ندارند. بدون شک، نگرش مزبور بدون توجه به فرایندهای جهانی از قوت لازم برخوردار نخواهد بود.

خلاصه اینکه هدف، دسترسی به بازارهای ملی و جهانی است. نیل به این هدف مستلزم حضور فعال و مؤثر در مجامع جهانی و مشارکت در فرایندهای بین المللی و جهانی اندیشیدن است. بنابراین، حضور ایران در مجامع جهانی نظیر سازمان تجارت جهانی

ضروری است تا اندیشمندان اقتصادی کشور از سازکارهای موجود جهانی آگاهی یابند و با استفاده از امکانات داخلی کالا و خدمات و حتی فکر خود را با معیارهای لازم تولید و به جهانیان عرضه کنند.

منابع

۱. واترز، مالکوم، جهانی شدن، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی و سیاوش مرادی، سازمان مدیریت صنعتی، تهران، ۱۳۷۹.
۲. محمد نهاوندیان، افق‌ها و عبرت‌ها در سیاستگذاری بازرگانی، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، ۱۳۸۰.
۳. محمد مهدی بهکیش، اقتصاد ایران در بستر جهانی، شدن، نشرنی، تهران، ۱۳۸۰.
4. www.wto.org - "Benefits of the WTO Trading System".
۵. مرتضی شیروودی، "ایران از GATT تا WTO"، ماهنامه استاندارد، سال ۱۴، شماره ۱۴۰، صص. ۲۴-۲۰، ۱۳۸۲.
۶. شیروودی، مرتضی، "آشنایی با سازمان تجارت جهانی" ماهنامه استاندارد، سال ۱۴، شماره ۱۳۹، صص ۲۱-۱۹، ۱۳۸۲.
7. www.wto.org - "The Multilateral Trading System, Past, Present and Future".
8. Hansen, Lars P. "Openness and Growth: A Time Series, Cross-Country Analysis for Developing Countries," Journal of Development Economics, 48: 419-47, 1996.
۹. شمس‌الدین حیدری، "استانداردهای بین‌المللی، کلید تجارت جهانی"، ماهنامه استاندارد، سال ۱۰، شماره ۹۹، صص. ۵-۱، ۱۳۷۸.
۱۰. اعظم پورشمس، "آشنایی با مسائل بانکی تجارت جهانی"، ماهنامه استاندارد، سال ۱۳، شماره ۱۲۷، صص. ۴۲-۳۸، ۱۳۸۱.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۵/۸/۶)

(تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۵/۱۲/۲۰)